

"גנב" או "צדיק" - בירור הלכתי בטעם מנהג "גניבת" האפיקומן

ברוב תפוצות ישראל נהוג, שהילדים "גונבים" את מצת ה"אפיקומן" בתחילת ליל הסדר, ובסיום הסעודה "מסכימים" להחזיר את ה"גניבה" בתמורה ל"פיצוי" הולם.

והנה במסכת בבא מציעא (סא, ב) נלמד מהפסוק "לא תִּגְנוֹב" (ויקרא יט, יא) איסור לגנוב גם כאשר אינו מעוניין בממון חברו, ורוצה לגנוב רק כדי לצער את חברו, ובדעתו להחזיר לאחר מכן את הגניבה, כדברי הגמרא: "לא תִּגְנוֹב" (ויקרא יט, יא) דכתב רחמנא למה לי נשהרי לכאורה כבר נאמר איסור גניבה בעשרת הדברות (שמות כ, יג) "לא תִּגְנוֹב". לכדתניא, לא תִּגְנוֹב, על מנת לְמִיקָט, לא תִּגְנוֹב, על מנת לשלם תשלומי כפל". ופירש רש"י: "לְמִיקָט - לצער". וכן פסקו הרמב"ם (הלכות גניבה פ"א ה"ב) והשולחן ערוך (ח"מ סי' שמח סע' א) "אסור לגנוב כל שהוא דין תורה, ואסור לגנוב דרך שחוק, או לגנוב על מנת להחזיר או על מנת לשלם, הכל אסור, שלא ירגיל עצמו בכך".

ומעתה יש לשאול האם מנהג "גניבת" האפיקומן נכון וראוי, ולפנינו "צדיק" המקיים פעולה חיובית, או "גנב" המבצע מעשה גניבה בלתי ראוי.

זאת ועוד, במנהג זה יש לכאורה טעם לפגם, שהרי מנהג זה מעודד גניבות, ומרגיל ילדים מקטנותם להקל במעשה גניבה. ויש לבאר איפוא, על מה ועל מי סמכו הנוהגים "לגנוב" את האפיקומן בליל הסדר.

א. במסכת בפסחים (קט, א) "אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו. תניא, רבי אליעזר אומר חוטפים מצות בלילי פסחים, בשביל תינוקות שלא ישנו". ובביאור מימרא זו מצאנו מספר פירושים בראשונים:

- הרשב"ם (שם) פירש בפירושו הראשון: "מגביהים את הקערה בשביל תינוקות שישאלו".
- עוד פירש הרשב"ם: "חוטפים מצה, אוכלים מהר". וכן פירש הראב"ד (הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ג) "ממהרים לאכול כדי שלא ישנו". וכפירוש זה פסק בשולחן ערוך (או"ח סי' תעב סע' א) "מצוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו".

- הרשב"ם עצמו פירש: "ולי נראה חוטפים, מסלקים את הלחם מיד התינוקות שלא יהיו ישנים מתוך מאכל הרבה בדרך התינוק אחר אכילתו ושוב לא ישאלו, אבל עכשיו כשחוטפים מהן לא ישנו וישאלו, כלומר לא ישנו, שלא אכלו כדי שבען וישאלו כשיראו השינויים שאנו עושין היכירא לתינוקות כדלקמן". וכן כתב רבינו ירוחם (נתיב ה' ח"ד דף מג) "ויש מי שפירש שגוזלים מהם, כלומר מהתינוקות שלא יאכלו וישנו". כלומר על ידי ש"חוטפים", דהיינו מונעים, מהתינוקות את האוכל כדי שישארו ערים וישאלו על השינויים שנעשים בליל הסדר ואז יספרו להם את סיפור יציאת מצרים.

- הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז פ"ג) פירש: "וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, עד ששייב להם ויאמר להם כך וכך אירע וכך וכך היה. וכיצד משנה, מחלק להם קליות ואגוזים ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו וחוטפים מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים האלו". וכן פירש בספר המכתם (פסחים קט, א) "ויש מפרשים חוטפים - גוזלים וטורפים זה מזה כדי שיתעוררו התינוקות ולא ישנו". יש לציין כי מהר"ם חלאווה (פסחים שם) מעתיק את דברי הרמב"ם בנוסח "גוזלים זה מזה לשמחה, כדי שישאלו התינוקות ולא ישנו" [נוסח שלא נמצא בספרי הרמב"ם שלפנינו]. ובחידושי בית הבחירה להמאירי (פסחים קח, ב) ביאר: "וכן חוטפים מצה, כלומר שמתעסקים בה דרך

המיייה וחטיפה זה מזה, כדי שישתעשעו התינוקות בכך ולא יבואו לידי שינה ויתעוררו למה שרואים וישאלו ויחקרו מה נשתנה, עד שנבוא לספר בענין". ובנימוקי יוסף (פסחים קט, א) הוסיף: "חוטפים, דרך שחוק וחיבוב מצוה".

הנה כי כן, בדברי הרמב"ם, המכתם, המאירי והנימוקי יוסף, יש מקור למנהג לחטוף את המצה זה מזה ב"דרך שחוק", אך לכאורה אין זה מקור והיתר לגנוב את מצת האפיקומן, וצ"ע.

המקורות למנהג "גניבת" האפיקומן

ב. המנהג "לגנוב" את האפיקומן מוזכר בחק יעקב (סי' תעב ס"ק ב) על דברי השו"ע שמצוה למהר ולאכול בשביל שלא ישנו התינוקות: "וזה שאמרו בש"ס חוטפים מצה בלילי פסחים, וכן פירש"י שם שכן עיקר, והרמב"ם פ"ז מהלכות חמץ ומצה כתב חוטפים מצה זה מיד זה, כדי שיראו התינוקות וישאלו, עכ"ל. ואפשר שמזה נתפשט המנהג שמניחים לתינוקות במדינות אלו לחטוף האפיקומן, שעל ידי זה לא ישנו ויתעוררו לשאול". וכן הובא בערוך השלחן (סי' תעב סע' ב) "וענין חטיפת מצה פירש"י ורשב"ם [ד"ה חוטפים] שאוכלים מהר או מגביהים את הקערה והרמב"ם בפ"ז כתב חוטפים מצה זה מיד זה עיי"ש [וזהו המנהג שהתינוקות חוטפים האפיקומן מתחת הכר]".

ומנהג זה השתרש ברבים מעדות ישראל, כמבוא בספר נוהג כצאן יוסף (ליל ראשון של פסח אות ד, עמ' רכב) המביא את מנהגי אשכנז: "אין לבטל המנהג שנערים גונבים האפיקומן כדי ליקח איזו חפץ מאביהם שיחזרו להם האפיקומן, כי מתוך כך הנערים ינערו משינתם ויספרו ביציאת מצרים, והבן חכם שואל וימלא ה' כל משאלותיו לטובה". וכן הביא בשו"ת משנה הלכות (חלק יא סי' שצג) "בדבר שנוהגים התינוקות לגנוב האפיקומן שנראה כמלמד לגנוב ח"ו, והרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. באמת כי מנהג ישראל קדמון הוא, ובגמרא פסחים ק"ט חוטפים מצה בלילי פסחים, יש מפרשים שחוטפים גוזלים וטורפים זה מזה כדי שיתעוררו התינוקות ולא ישנו, עיין ספר המכתם פסחים ק"ט ע"א, וכל שעושים כן לשם כוונה ובדרך שחוק שפיר דמי".

וכן הובא בספר מכתב סופר (ח"א דף קי ע"ב להגדה של פסח ד"ה יחץ) "ונוהגים שהבנים הקטנים גונבים האפיקומן, והאב מבטיח לתת מתנות למי שיהיה חריף לגונבה, ויש למנהג זה יסוד בפרק ערבי פסחים, והוא מה שאמרו שם דף ק"ט ע"ב חוטפים מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו". ובהערות באר מרים שם, כתב: "אמר שלמה אלכסנדר סופר, וכן היה נוהג אאמ"ו הגאון זצ"ל להתחרות את ילדיו בניו ונכדיו שהיו סמוכים על שלחנו בעת הסדר אם יעלה בידם לגנוב האפיקומן מתחת מראשותיו" [ומציין שם מקור מחודש למנהג זה, כדי לעשות זכר שהיה בליל יציאת מצרים שלא "חרץ כלב לשונו", על פי דברי הגמרא בפסחים (ק"ג, א) "לא תדור במתא דלא נבח ביה כלבא", ופירש רש"י שהכלבים שומרים על העיר מפני הגנבים "ועתה בין תבין כי גניבת האפיקומן הוא הזכר לנס ד"לא יחרץ כלב לשונו", דמכיון דלא נבחי כלבא באותו לילה, פרצו גנבי"].

אולם התמיהה על מנהג "גניבת" האפיקומן, עומדת בעינה. אמנם מטרת ה"גניבה" כדי לעורר ענין אצל הילדים שישארו ערים בליל הסדר ואז נוכל לספר להם את סיפור יציאת מצרים, אך האם "המטרה מקדשת את האמצעים", היכן מצינו היתר לעבור על איסור כדי שתהיה בזה תועלת ללימוד. וכפי שחידד את השאלה רבי מרדכי מנשה לאופר, שליח חב"ד באשדוד (קובץ הערות וביאורים ליובאוויטש, תשפ"ו, עמ' 28) "ליל הסדר עומד בסימן חינוך הבנים, ורוצים שהשפעתו תהיה על כל השנה כולה, ולכן אי אפשר לעשות דבר שהוא בניגוד לענין החינוך".

האיסור להרגיל ילדים לשקר

ג. זאת ועוד, מנהג "גניבת" האפיקומן עומד לכאורה בסתירה לדברי הגמרא במסכת סוכה (מו, ב) "אמר רבי זירא, לא לימא איניש לינוקא דיהיבנא לך מידי ולא יהיב ליה, משום דאתי לאגמוריה שיקרא, שנאמר

(ירמיהו ט, ד) לְמַדּוּ לְשׁוֹנִים דָּבָר שֶׁקָּרָא. אסור להבטיח לקטן דבר מה ולא לעמוד בהבטחה, כי על ידי זה מלמדים את הקטן לשקר, כאמור בפסוק "לְמַדּוּ לְשׁוֹנִים דָּבָר שֶׁקָּרָא". וכן נפסק להלכה ברמב"ם (הלכות שבועות פ"ב ה"ח) **"צריך להיזהר בקטנים הרבה וללמד לשונם דברי אמת בלא שבועה, כדי שלא יהיו רגילים להישבע תמיד כעכו"ם, וזה הדבר כמו חובה על אבותיהם ועל מלמדי תינוקות"**. מעניין שמפרשי הרמב"ם לא כתבו מקור לדבריו, וברדב"ז שם כתב: **"גם זה מבואר בדברי הגאונים ודברים שהשכל מורה עליהם"**. ולכאורה מקורו מדברי הגמרא בסוכה שם, וצ"ע.

על פי דברי הגמרא והרמב"ם הנ"ל, כתב הרב שלמה ישראל פרישוואסר (קובץ עץ חיים באבוב ח"ב, עמ' קג) **"נראה שגם במקום שמותר לשקר, מכל מקום אין לעשות זאת על ידי קטנים. ובאמת כן מסתבר מאד, שהרי הקטן אינו מבין שיש מקום שעל פי הלכה מותר לשנות, וכשהוא רואה שמשנים הוא חושב שאין אסור שקר כלל, וגם מרגיל את עצמו במידת השקר. והעולם מקילים בזה, ומלמדים את בניהם שישנו מפני דרכי שלום, וכגון שמלמדים אותם במקום שמותר לשנות לומר שאבא לא בבית וכדומה, אולם אין לעשות כן וכמשמעות דברי הרמב"ם"**.

ולפי זה לכאורה יש לחשוש שמנהג **"גניבת" האפיקומן**, ירגיל את הקטנים לגנוב, כי הקטנים לא יבינו בדעתם את החילוק מתי מותר ומתי אסור לגנוב ולשקר.

קהילות ומקומות שלא נהגו **"לגנוב" אפיקומן**

ד. ואכן, מנהג **"גניבת" האפיקומן** לא נתקבל בכל מקום, והיו שאף התנגדו למנהג זה.

- בקובץ הערות וביאורים [בהמשך דבריו המובאים לעיל **אות ג**]: **"בהגדה של פסח עם ליקוטי טעמים ומנהגים, פיסקא המתחלת אפיקומן, כותב כ"ק אדמו"ר. ואין נוהגין בחטיפת האפיקומן בבית הרב. ולהעיר ממאמר חז"ל (ברכות ה, ב) בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. ובאמת מנהגינו אינו חידוש גמור, ובכמה וכמה חצרות של צדיקים וגדולי ישראל נמנעו מכך, כפי שהובא בהרחבה ע"י הרב יהושע מונדשיין, באוצר מנהגי חב"ד (סעי' עט, עמ' קנג-קנד)"**.

- גם בצאנז לא היה נהוג כן, כפי שהובא בהגדה של פסח הליכות חיים (עמ' קכג) **"אצל רבינו לא היה נהוג המנהג שנשתרש בתפוצות ישראל שהילדים גונבים האפיקומן"**.

- בשו"ת בית אבי (ח"ג סי' כו) כתב: **"ומה ששאל מדוע לא נוהגין עכשיו לחלק קליות ואגוזים בליל פסח, כמו שמבואר בגמרא וברמב"ם ושו"ע, רק המנהג של חוטפין מצות בלילי פסחים נשאר, הנה אצלינו כן היה המנהג לחלק אגוזים, וכן ראיתי בבית אדמו"ר ז"ל, וכן היה גם בבית כ"ק אדמו"ר הגה"ק מבעלזא ולא רק לתינוקות, רק גם לכל הילדים עד זמן חתונתם. ואפילו מה שהילדים גונבין האפיקומן לא הונהג אצלינו, ומצינו הרבה מנהגים שנשתקעו בלי טעם, אבל מנהגי ישראל תורה הוא ובפרט מנהגים שנזכרו בגמרא"**.

- בספר הליכות שלמה (פסח פ"ט סוף הערה 210) הובא שבבית הגרש"ז אויערבך לא נהג **"לגנוב" את האפיקומן** **"ואמר רבינו דהואיל ונשתבש בפי הבריות הביטוי ל"גניבת" האפיקומן, איך נרגיל התינוקות ל"גניבה" ולקבלת שכר על כך כנהוג. והנהגים כן טוב שיזהרו לכנותה רק חטיפה"**.

- האדמו"ר מספינקא כתב בספר ארחות חיים (סי' תעג ס"ק יט) בשם ספר מאורי אור (דף קעח ע"א) **"דמה שגונבים התינוקות האפיקומן מתחת הכסת, הוא בדוי והבל, ובגוים נשמע שיהודים לומדים ילדיהם לגנוב זכר ליציאת מצרים וינצלו"**. על כן המונע, **משובח"**.

- בעדות המזרח רבים אינם נוהגים **"לגנוב" את הלא נהגו כן, וכפי שכתב רבי יצחק חזן [אב"ד חיפה] בספרו כה לחי על הגדה של פסח (יחץ אות ד) "נהגו כמה ילדים לגנוב החצי של המצה המיועד לאפיקומן, ואינם מחזירים רק אחרי שיבטיח להם האבא להעניק להם מתנה יפה כפי שמתפשרים ביניהם, ונכתבו על זה כמה סיפורים, והנה מצד אחד יש לראות את זה מנהג טוב, שעל ידי זה רואה הבן כמה חביבה היא המצוה שמשלם עליה האבא סכום הגון, וגם שהילדים עושים בזה התחרות מי יצליח לגנוב תחילה, ובכך נשארים ערים לשמוע ההגדה. אולם מאידך גיסא יש להסס בזה, אם מצד שהילדים מתאמנים ומתלמדים איך לגנוב, והרי**

זו מצוה הבאה בעבירה. ואם שלפעמים נגרם אי נעימות לאבא, ע"י שהבן דורש דרישות גבוהות שקשה לו לעמוד בהן. ואם שבכך פרוסת האפיקומן נפרכת ונשברת לחתיכות קטנות, ע"י שמטלטלים אותה אנה ואנה ללא שום זהירות, וממהרים למצוא לה מקום סתר שלא תראה ולא תמצא. **ומנהג זה לא ידעוהו אבותינו ואבות אבותינו, ורק היום נתפשט אצלנו מבני האשכנזים.** ולא ידעתי את מקורו ומי הולידו, **ולדעתי טוב לבטלו**".

וכן סיפר לי ידידי רבי עובדיה יוסף טולידאנו, מחבר שו"ת משיב משפט, שבילדותו שאל פעם בליל הסדר את זקנו רבי עובדיה יוסף, מדוע שונה הוא מחבריו אשר נהגו לגנוב את האפיקומן ולקבל על זה שכר גדול. וזקנו הסביר לו כי לא נהגו בזה, משום שלא ראוי ללמד וללמוד כיצד לגנוב. [אולם הגר"ע יוסף היה משתדל בכל כוחותיו שנכדיו ישארו עירניים, בכך שהיה עורך "הצגה" עמהם, כאשר היו הם יוצאים מן החדר ומתחפשים לאנשים באים בימים שבאו מארץ רחוקה, ונותנים את המצה בתוך כסת על שכמם, ואז היו דופקים על הדלת, והוא מכניסם, ושואל: "מאין באתם". והנכד הגדול עונה בבטחה את מה שחזר עליו כבר עשרות פעמים "ממצרים". "ולחייך אתה הולך" - היה מוסיף הסבא ושואל. "לירושלים" - ענה הנכד. וכששאל הסבא "יומה יש לך על הגב", כאן כבר הוא היה הנכד מסתבך, והסבא היה נחלץ לעזרתו ואומר את הפסוק (שמות יב, לד) "מִשְׁאֲרֹתָם צָרְרֹת בְּשִׁמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם. וְכַךְ עָם חֵינוּךְ שֶׁל מִנְצָח, לְחֵי אֲדוֹמָה, וְיָדֵי מְלֹאֹת בְּאֵגוּזִים הֵיחָזֵר הֵנִכְד מְאוּשֶׁר לְמִקוֹמוֹ - מִמֵּתִין לְחֻלּוּקָה הַבָּהֳאָה].

ואם כן, מנהג ישראל "לגנוב" אפיקומן, צריך איפוא יישוב.

• בשו"ת משפטי הלוי (ח"ה סי' כט) כתב: "הרמב"ם כתב, חוטפים מצה זה מיד זה, ובערוך השלחן (סי' תעב סע' ב) כתב דזה המקור לגניבת המצות שנוהגים אצל האשכנזים. ויש לציין שדווקא מנהג **בני תימן** בזה **דלא כהרמב"ם**, ואין נוהגים לגנוב המצות, וגם הוא חינוך לא טוב לילדים".

• • •

היתר גניבה ב"מקום שנהגו"

ה. ונראה לבאר את מנהג ישראל "לגנוב" את האפיקומן בליל הסדר, על פי דברי הגמרא במסכת סוכה (מה, א) שהיו "מיד התינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן". ופירש רש"י: "שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן של תינוקות, ואין בדבר **לא משום גזל**, ולא משום דרכי שלום, **שכך נהגו מחמת שמחה**". וכתבו התוספות (שם ד"ה מיד) "ויש ללמוד מכאן לאותם בחורים שרוכבים בסוסים לקראת חתן ונלחמים זה עם זה וקורעים בגדו של חברו או מקלקל לו סוסו, שהם פטורים, **שכך נהגו מחמת שמחת חתן**". ומבואר שבמקום שנהגו להזיק מתוך שמחה, אינו חייב כי הבעלים שידוע על מנהג זה מוחל על הנזק מראש. [רעק"א (שם) ציין בגליון הש"ס מקורות נוספים שאין חשש גזל ב"מקום שנהגו", וזה לשונו: "מעין דוגמא, תוספתא מעשרות פ"א הבדדין המדליקין מבד לבד, **אין חוששין משום גזילו של בעל הבית, שכך נהגו**. ותוספתא ב"ק פ"א, הבן שהיה אוכל משל אביו ובן שהיה אוכל משל רבו, קוצץ ונותן פרוסה לבנו ולבתו ולעבדו של אוהבו, ואינו חושש משום גזילו של בעה"ב, **שכך נהגו**".]

וכן הובא להלכה בדברי הרמ"א בהלכות נזיקין (חו"מ סי' שעח סע' ט) "בחורים הרוכבים לקראת חתן וכלה **והזיקו זה את זה ממון חברו דרך שמחה ושחוק**, וכן בשאר דבר **שמחה, הואיל ונהגו כן, פטורים**". ובדברי הרמ"א בהלכות פורים (או"ח סי' תרצה ס"ב) "ויש אומרים דאם הזיק אחד את חברו מכח **שמחת פורים**, פטור מלשלם".

ועל פי זה מובן המנהג "לגנוב" את האפיקומן, שהרי זו גנבה בדרך של **שמחה**, שתכליתה "כדי **שישתעשעו** התינוקות בכך ולא יבואו לידי שינה ויתעוררו למה שרואים וישאלו ויחקרו מה נשתנה, עד שנבוא לספר בענין" [לשון המאירי המובא לעיל **אות א**], וכשם שהתירו נזק בשעת שמחה, כי הניזק מוחל על הנזק, כן התירו "גניבה" בשעת שמחה. וכפי שכתב במשפטי הלוי [בהמשך דבריו המובאים לעיל] להטעים את מנהג גניבת האפיקומן: "דדומה **למזיק בשעת שמחה** שנהגו כן, כמו שכתבו התוס' בסוכה (מה, א) ובתשובת הרא"ש (כלל קא) ושו"ת תרומת הדשן המובא בשולחן ערוך (או"ח סי' תרצה סע' ב וסי' תרצו סע' ח). ובשו"ת

הב"ח שהובא שם באחרונים **דכל מקום שנהגו, הרי מראש מוחלים** ואין קפידא, כל עוד עושין לפי המנהג ולא יותר מכך".

והנה בערוך השלחן (או"ח סי' תרצה סעי' י) כתב: "ועכשיו בעונותינו הרבים ערבה [כלומר, בטלה] כל שמחה, ואין אנו נוהגים לשמוח כל כך עד שיבא להיזק. ולכן עכשיו כשהזיק חייב לשלם, ואפילו בזמן הקדמון חייב בנזק הגוף". אולם נראה שגם ערוך השלחן מודה בעיקר הדין שבדבר שיש בו "מנהג", מותר להזיק ולגזול. ועל כן מסתבר שגם לשיטתו, מנהג זה של גניבת האפיקומן, מותר מכח ה"מנהג" הנהוג בימינו.

גניבה דרך שחוק שאינה על מנת לצער

ו. בסוגיית הגמרא בבבא מציעא, מבואר האיסור לגנוב על מנת "למיקט", דהיינו על מנת לגרום לחברו צער". וכן כתב הרמב"ם בהלכה בספר המצוות (לא תעשה רמז) "לא תגנובו על מנת למיקט, כלומר לצער הבעלים ולהטרידו ואחר כך תשיבהו לו". אולם בהלכות גניבה (פ"א ה"ב) שינה הרמב"ם מדברי הגמרא וכתב "ואסור לגנוב דרך שחוק". ויש להבין מה המקור לדברי הרמב"ם לאסור גניבה ב"דרך שחוק", וביותר יש לתמוה על הרמב"ם, מדוע שינה הרמב"ם בהלכות גניבה מלשון הגמרא ולא כתב את האיסור לגנוב על מנת "לצער", וכתב "ואסור לגנוב דרך שחוק", וצ"ע.

ואכן בשולחן ערוך (חו"מ סי' שמח סעי' א) שינה מלשון הרמב"ם וכתב שאסור לגנוב גם דרך צער: "ואסור לגנוב אפילו דרך שחוק, ואפילו על מנת להחזיר או כדי לשלם תשלומי כפל או כדי לצער, הכל אסור, כדי שלא ירגיל עצמו בכך", וצ"ע.

על פי דיוק שינויי לשונות אלו, כתב רבי חיים דוד הלוי בשו"ת עשה לך רב (ח"ו סימן לה) כי הרמב"ם למד את האיסור לגנוב ב"דרך שחוק" מהאיסור לגנוב כדי לצער, כי הרמב"ם הבין "שהכוונה לגנוב על מנת לצער, היינו לשחוק עליו ולראות כיצד יגיב בשעת צערו כשיחשוב על החפץ האבוד, ובאותה שעה מתכוין הוא לעשות ממנו שחוק. ולכן מדויק היטב לשון הרמב"ם שכתב, אסור לגנוב כל שהוא דין תורה ואסור לגנוב דרך שחוק. ודרך שחוק שכתב בראשונה הוא ממש מה שזכר בראשונה בברייתא, לא תגנובו על מנת למיקט, היינו לצער". ומבואר איפוא, כי נאסרה גניבה בדרך שחוק, רק שהמטרה בגניבה זו לצער את חברו, אך בגניבה בדרך שחוק ללא מטרה לצער את הזולת, אין איסור.

על פי זה כתב הרב הלוי: לאור כל המבואר לעיל אין "בגניבת" האפיקומן שום צד איסור של גניבה, שכן אין שום כוונה לצער את עורך הסדר, ואף לא לשחוק עליו, שאין זה גדר גניבה דרך שחוק שזכרה בהלכה. זאת ועוד, הגדרת גנב היא כפי שכתב הרמב"ם (שם ה"ג) "איזה הוא גנב, זה הלוקח ממון אדם בסתר ואין הבעלים יודעים". וכאן הלא ידוע לעורך הסדר שילדיו "יגנובו" ממנו את האפיקומן, וגם יודע הוא בדיוק מי "הגונב", ואף גם זאת הוא עצמו ממציא אותו להם ומאפשר להם זאת, שהרי אילו רצה יכל היה להעלימו בדרך שלא יוכלו למוצאו. כמו כן, כל אדם נותן מתנות רבות לבניו ובנותיו כל ימות השנה, ומספק להם כל צרכיהם, ומתנה זו בכללם, ואין כאן סחיטה כלל, וכל עורך סדר מבטיח המתנה ברצון. ואלמלא רצונו בכך, די היה שיטיל מרותו כאב, והאפיקומן יוחזר לו מייד, אלא שגם הוא שותף לאותו שעשוע שנועד להגביר את עירנות הקטנים לעריכת הסדר".

גניבת אפיקומן על ידי זרים או גדולים

ז. נפקא מינה בין שני ההסברים שנתבארו לעיל בטעם המנהג "לגנוב" את האפיקומן, היא כאשר האפיקומן "יגנוב" על ידי זרים שאינם מבני הבית, וכפי שכתב הרב הלוי בהמשך דבריו: "וכל זה [דהיינו ההיתר כי עורך הסדר מסכים ל"תביעות" ה"גנבים"] הוא דוקא כשהאפיקומן "יגנוב" על ידי בני ביתו של עורך הסדר, ומהטעם האמור, שכיון שהוא מספק להם כל צרכיהם, אין כאן קפידא. אבל גניבת האפיקומן על ידי זרים, וסחיטת הבטחת מתנה מעורך הסדר, יש בה לפי כל המבואר לעיל צד איסור. אבל בבני ביתו פשוט ביותר שאין שום חשש, כי גם הוא רצונו בכך, וברצונו מבטיח ומקיים".

אולם אם ההיתר ל"גנוב" אפיקומן הוא כי בדבר שיש בו "מנהג", מותר להזיק ולגזול, לכאורה המנהג הוא שגם מי שאינו מבני הבית "גנוב" את האפיקומן.

ועוד נפקא מינה בין שני ההסברים, כאשר **גדול** "גנוב" את האפיקומן, יש לומר שהמנהג "לגנוב" אפיקומן כשר **רק בקטנים**, שנהגו היתר כדי להשאירם ערים לצורך קיום מצות סיפור יציאת מצרים, ולא **בגדולים** שבלאו הכי נשארים ערים, ולכן אין צורך "לעוררם" באמצעות גניבה. וכמו שכתב בספר מקדש ישראל (פסח סימן תכג) "שכל ענין מנהג חטיפת אפיקומן במקומות שנהגו כך הוא כדי שלא ישנו התינוקות, וזה לא שייך אצל גדולים אפילו בחורים ובתולות, שהרי הן כבר מחוייבים מצר עצמן לעשות השתדלות להיות נעורים עד סוף הסדר".

אולם אם טעם ההיתר בגלל שאין זה בגדר גניבה **דרך שחוק**, ובעל הבית אינו מקפיד להענות לדרישות שמציבים לו - לכאורה גם גדולים רשאים לעשות כן.

חשש שקר בחינוך ובפרט לצורך אמונה

ח. רבי אביגדור נבנצל, רבה של העיר העתיקה, כתב (הגדה של פסח ירושלים במועדיה, יחץ) על דברי רבו הגרש"ז אויערבך, שנמנע ממנהג "גניבת" האפיקומן מחשש שירגיל את הקטנים לגניבה: "ולא זכיתי להבין דבריו בזה, שלכאורה פשוט שגניבת האפיקומן לא תביא את התינוקות להתרגל למעשה גניבה. וטעם המנהג שהתינוקות מחביאים האפיקומן, ונוטלים על זה שכרם, מפני שהדבר גורם להם להישאר עירניים. ויש שהסבירו שהוא בכלל מה שכתוב ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ד) בין שאר הפעולות שעושים כדי לעורר התינוקות - וחוטפים מצה זה מיד זה".

למדנו מדבריו, כי "גניבת" האפיקומן לא תגרום למכשול, שה"גניבה" בליל הסדר תגרום לקטן להמשיך ולגנוב במשך כל השנה, כי אפילו הקטנים מבינים בדעתם שאין זו "גניבה" באמת אלא פעולות מיוחדות שנעשות כדי לגרום לקטנים להישאר ערים לצורך קיום מצות סיפור יציאת מצרים.

ולענ"ד נראה להוסיף על פי מה שכתב בשו"ת וישב משה (ח"א סימן קיד) "חוטפים מצה, בערבי פסחים, והכוונה שממהרים לאכלה כמו שכתב רשב"ם (פסחים קט, א) להראות הענין דאחישנה, וכדי לחזק האמונה בלב התינוקות, ועיין מה שכתב הבית יוסף (או"ח סו"ס תקנד) בשם הכלבו לענין תשעה באב שהתירו כמה דברים כדי לחזק האמונה, וקל וחומר ליל פסח שעיקרו הוא להשריש האמונה בלב התינוקות, להכי חוטפים האפיקומן להראות שעוד בלילה זה נגאל ולא נצטרך עוד לעשות זכר לקרבן פסח שבמהרה במהרה נקריב הקרבן פסח". ובספרנו **רץ כצבי - פסח** (סימן יג) הרחבנו בביאור ההדגשה המיוחדת שיש בליל הסדר על ענין החינוך - כי בלילה זה משרישים בקטנים את **יסודות האמונה** התלויים ביציאת מצרים, והבאנו שם מדברי ערוך השלחן (סוף סימן תעב) שכתב: "ויראה לי דאע"ג דבכל מקום אין הבנות בכלל חינוך, מכל מקום **בליל פסח צריך לחנכן גם כן, מפני שעיקר האמונה תלוי ביציאת מצרים**". כלומר, בליל פסח יש חשיבות יוצאת מגדר הרגיל לענין החינוך, וכלשון מצות סיפור יציאת מצרים (שמות יג, ח) "והגדת לבנך", שמשמעותו העברת מסורת סיפור יציאת מצרים מאב לבנו, ולכן גם **בנות** שאין חיוב לחנכן בכלל חיוב זה.

ומעתה יתכן שלצורך החדרת מצות האמונה, ובפרט במה שיש רמז באפיקומן "**לחזק האמונה בלב התינוקות**", הותר "לגנוב" את האפיקומן. ומאחר והדבר נעשה להחדרת והשרשת האמונה, מסתבר שגם **לגדולים** יהיה מותר "לגנוב" את האפיקומן.

. . .

מקור למנהג גניבת אפיקומן בפרשת הברכות שביד יצחק אבינו את יעקב אבינו

ט. בשעת לימוד סוגיא זו, עלה בדעתי רעיון **בדרך האגדה**, למצוא מקור למנהג גניבת אפיקומן בפרשת הברכות שביד יצחק אבינו את יעקב אבינו.

כאשר יעקב אומר ליצחק אביו: "אֲנֹכִי עָשׂוּ בְכֶרְךָ עֲשִׂיתִי כְּאִשְׁרֵךְ דְּבַרְתָּ אֵלַי" (בראשית כז, יט), לכאורה הוא אינו אומר את האמת. ואף שרש"י פירש: "אנכי עשו בכורך - אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך", ובבעלי

התוספות פירשו: "אנכי במקום עשו בכורך, כי קניתי בכורתו", אך ברור כי הדיבור "אֲנֹכִי עָשׂוּ בְּכֹרֶךָ" נראה כאמירת שקר. וכן כשנשאל יעקב על ידי יצחק "וְיֹאמֶר אֵתָה זֶה בְּנִי עָשׂוּ", והשיב: "וְיֹאמֶר אָנֹכִי" (בראשית לו, כד), למרות שפירש רש"י: "לא אמר אני עשו, אלא אני", לכאורה אין זה נראה כאמת.

והנה במדרש נאמר "וְיֹאמֶר בָּא אֶחָיֶךָ בְּמִקְוֶה" - בחכמת תורתו, וְיִקַּח בְּרִכְתּוֹ - הוציא אפיקומן והראה לו", וביאר רבי יוסף חיים זוננפלד את דברי המדרש, כי "במקומו" גימטריא "אפיקומן", וכאשר רבקה ביקשה מבנה יעקב להביא מטעמים לאביו "שְׁנֵי גִדֵּי עֲזִים" (בראשית כז, ח-ט), היה זה בליל פסח, כפי שכתב רש"י: "וכי שני גדי עזים היה מאכלו של יצחק, אלא פסח היה, האחד הקריב לפסחו, והאחד עשה מטעמים". וחכמת תורתו של יעקב אבינו היתה, שהביא לאביו לסעוד את גדי העיזים לאכילת הפסח, ומכיוון שלאחר אכילת הפסח "אין מפטירין אפיקומן", ואסור לאכול מאומה, כאשר הביא עשו את צידו ליצחק, לא יכל יצחק לאכול מצידו "מפני שאכל הפסח על השובע, ואינו יכול לאכול עוד", ואין איפוא דבר שתחול עליו - על ידו הברכה". והיינו בָּא אֶחָיֶךָ בְּמִקְוֶה - ב"אפיקומן", שאחריו "אי אפשר לאכול עוד כדי לברכו, שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן".

ומעתה יתכן, שפרשה זו של נטילת הברכות במהלך הנראה כ"גניבה", ובדיבור שאינו נראה כאמת, הוא יסוד לכך שבליל הסדר יש "רשות" לעשות זכר ל"גניבה" זו על ידי "גניבת" האפיקומן, לצורך קיום מצות סיפור יציאת מצרים, כראוי.

ושמעתי ממחותני רבי מאיר גולדוויכט, מראשי ישיבת רבנו יצחק אלחנן בניו יורק, שעומק הבקשה של רבקה מיעקב אבינו שישמע בקולה ו"יגנוב" את הבכורה, נבע ממה שראתה ברוח קדשה שעשיו שאב את הכח והיכולת להחריב את בית המקדש, בזכות שכיבד את אביו, כמובא במדרש (דברים רבה פרשה א), ולכן ביקשה מיעקב לתקן זאת על ידי שכיבד את דבריה וישמע בקולה, ובזכות זה יבנה את בית המקדש.